

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

РАДЧУК Юрій Ігорович

**Роль фіскальної політики у забезпеченні
післявоєнного відновлення / The Role of Fiscal
Policy in Ensuring Post-War Recovery**

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітньо-професійна програма - Фіскальне адміністрування

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФФам-21
Ю. І. Радчук

Науковий керівник:
к.е.н., доцент А. М. Шевчук

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

" ____ " _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ А. І. Крисоватий

ТЕРНОПІЛЬ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.....	6
1.1. Концептуальні засади формування та реалізації фінансової політики.....	6
1.2. Теоретичні концепції впливу фінансової політики на економічну стабілізацію та відновлення.....	13
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	19
2.1. Аналіз динаміки бюджетних доходів і видатків у період воєнного стану...	19
2.2. Проблеми та інституційні обмеження ефективного застосування фінансових інструментів	25
РОЗДІЛ 3. РОЛЬ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	32
ВИСНОВКИ	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	41

ВСТУП

Фіскальна політика є ключовим інструментом державного регулювання соціально-економічних процесів, забезпечуючи стабілізацію макрофінансового середовища, стимулювання економічної активності, розвиток виробництва та соціальну справедливість. У мирний час вона спрямована на збалансування бюджету, економічне зростання та формування довгострокових фінансових ресурсів. В умовах воєнного стану її роль стратегічна: через фіскальні механізми реалізуються функції національної безпеки, обороноздатності, соціального захисту та відновлення критичної інфраструктури.

З 2022 року Україна зіткнулася з безпрецедентними викликами: зростанням бюджетного дефіциту, збільшенням оборонних видатків, скороченням податкової бази, масовою міграцією та руйнуванням виробничих потужностей. Це призвело до трансформації бюджетної архітектури, переорієнтації видатків, зростання залежності від зовнішнього фінансування та потреби нових механізмів мобілізації ресурсів. Фіскальна політика стала центральним елементом антикризового управління та єдиним каналом забезпечення стабільного функціонування держави.

Динамічність воєнно-економічних процесів вимагає переосмислення підходів до фіскальної стабільності, боргового управління, адміністрування доходів і пріоритетності видатків. Формування ефективної, адаптивної та інституційно стійкої моделі фіскальної політики є нагальною потребою та ключовою передумовою післявоєнного відновлення, модернізації економіки, інтеграції до європейського фінансового простору, підвищення конкурентоспроможності та забезпечення довгострокового розвитку.

Ураховуючи масштабні фінансові шоки, трансформацію бюджетної системи, зміну стратегічних пріоритетів і необхідність узгодження фіскальної політики з міжнародними стандартами, аналіз теоретичних засад і сучасних тенденцій фіскальної політики України є надзвичайно актуальним та науково значущим завданням.

Проблематика фіскального регулювання широко представлена в наукових дослідженнях зарубіжних і вітчизняних учених. Теоретичні основи державного втручання в економіку відображено у працях Дж. М. Кейнса, А. Сміта, М. Фрідмана, П. Самуельсона, Р. Барро. Вагомий внесок у дослідження функціонування публічних фінансів зробили українські вчені: А. Крисоватий, Т. Єфименко, О. Десятнюк, І. Луніна, О. Кириленко, Л. Сідельникова, О. Сидорович, В. Валігура, А. Іванова, А. Шевчук та ін. Їхні роботи заклали науково-методологічну основу для комплексного аналізу сучасних викликів та інституційних обмежень фіскальної політики України.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження теоретичних засад і практичних аспектів фіскальної політики України, оцінка її ефективності в умовах воєнного стану та визначення стратегічних пріоритетів формування фіскальної політики у післявоєнний період.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких *завдань*:

1. узагальнити теоретичні підходи до визначення сутності, функцій та ролі фіскальної політики;
2. розглянути основні теоретичні концепції впливу фіскальних інструментів на економічну стабілізацію та відновлення;
3. здійснити аналіз динаміки доходів і видатків державного бюджету України в умовах воєнного стану;
4. виявити ключові проблеми та інституційні обмеження ефективного застосування фіскальних інструментів;
5. визначити роль фіскальної політики у забезпеченні післявоєнного відновлення національної економіки та сформуванню напрямів її вдосконалення.

Об'єктом дослідження є фіскальна політика України як складова системи державного регулювання економіки.

Предметом дослідження є фіскальні інструменти, механізми і процеси, що визначають вплив держави на економічну стабільність та відновлення у воєнний і післявоєнний періоди.

Методи дослідження. У роботі використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема, історико-

логічний – для аналізу еволюції фіскальних концепцій; системний і структурно-функціональний – для оцінювання взаємозв’язків елементів фіскальної системи; порівняльний аналіз – для виявлення особливостей різних теоретичних підходів; економіко-статистичні методи – для дослідження динаміки бюджетних показників; графічний метод – для візуалізації тенденцій розвитку; методи узагальнення, індукції та дедукції – для формування висновків і рекомендацій.

Інформаційну базу дослідження становлять: нормативно-правові акти України у сфері державних фінансів; офіційні дані Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної податкової служби, Національного банку України; статистичні та аналітичні матеріали МВФ, Світового банку, Європейської Комісії, ОЕСР; наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці рекомендацій для підвищення ефективності формування фіскальної політики, адаптованої до сучасних умов.

Апробація результатів випускної кваліфікаційної роботи. Основні наукові положення та висновки роботи апробовані на XII Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти» (тема доповіді: Трансформація податково-бюджетної системи в умовах глобальних викликів і післявоєнної відбудови України) та у IV Міжнародній науково-практичній конференції «Комунікація як чинник транспарентності соціальної взаємодії. Ера цифровізації» (тема доповіді: Фінансова стійкість у післявоєнний період: виклики фіскальної політики та можливості цифровізації).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний текст складає 44 сторінки і включає 7 таблиць, 2 рисунки. Список використаних джерел налічує 36 одиниць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Концептуальні засади формування та реалізації фінансової політики

Фінансова політика посідає центральне місце у системі державного регулювання економіки, оскільки виступає ключовим інструментом впливу на економічну динаміку, соціальний добробут і макроекономічну стабільність. Вона визначає напрямки і масштаби державного втручання у процеси відтворення, забезпечує формування доходної бази бюджету, впливає на розподіл ресурсів між секторами економіки та визначає рівень соціальної захищеності населення.

У найзагальнішому вигляді фінансова політика трактується як «сукупність державних заходів у сфері мобілізації, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів» з метою досягнення макроекономічної рівноваги, стимулювання економічного зростання, забезпечення стабільності цін, підтримання повної зайнятості та досягнення соціальної справедливості. Її роль у сучасній економічній системі виходить далеко за межі суто бюджетного регулювання, адже вона охоплює широкий спектр функцій – від антикризового управління до формування довгострокових передумов сталого розвитку.

Наукові підходи до розуміння сутності та функціонального призначення фінансової політики еволюціонували під впливом трансформаційних процесів у світовій економіці, змін соціально-економічних пріоритетів та появи нових викликів – зокрема фінансових криз, пандемій, воєнних конфліктів та енергетичної нестабільності. Якщо у класичних теоріях фінансова політика розглядалася переважно як інструмент макроекономічної стабілізації, то сучасні підходи акцентують на її інституційній, безпековій та адаптивній складових.

У науковій літературі існує значна кількість визначень і концептуальних підходів до трактування сутності фінансової політики, які відображають різні

наукові школи, етапи розвитку економічної думки та умови господарювання. Одні дослідники наголошують на її стабілізаційній функції, інші – на ролі у формуванні соціально-економічної рівноваги чи забезпеченні фінансової безпеки держави.

Для узагальнення різних поглядів науковців доцільно провести порівняльний аналіз наукових підходів до визначення сутності фіскальної політики, що дозволяє простежити еволюцію цього поняття – від класичного макроекономічного до сучасного інституційно-адаптивного (табл. 1.1).

У класичних працях теоретиків державних фінансів, зокрема лауреата Нобелівської премії з економіки С. Кузнеця, наголошується, що «фіскальна політика стосується використання державних витрат і оподаткування для впливу на економіку. Уряди можуть використовувати експансіоністську фіскальну політику для стимулювання економічного зростання під час рецесії, і навпаки – здійснювати рестрикційну фіскальну політику, яка може бути використана для контролю над інфляцією» [32, с. 253]. Це визначення заклало основу для подальшого розвитку теорії фіскальної політики, однак воно має певну обмеженість – воно зосереджується переважно на макроекономічних стабілізаційних цілях і не враховує соціально-інституційний контекст, який нині відіграє ключову роль у забезпеченні фіскальної стійкості держави.

Помітний внесок у розвиток теорії фіскальної політики зробили класики фіскальної науки Р. А. Масгрейв і П. Б. Масгрейв, які підкреслюють, що «фіскальна політика – це система заходів, спрямованих на мобілізацію та перерозподіл ресурсів через податкову систему, державні витрати та боргове регулювання» [34]. Цей підхід є класичним і збалансованим, адже охоплює всі ключові елементи фіскальної політики, однак він не враховує сучасних тенденцій цифровізації, екологічного оподаткування та фіскальної децентралізації.

Значущість та масштаб впливу фіскальної політики на економічні процеси відзначають В. Тарангул і В. Бантона, стверджуючи, що «сфера та сила її впливу настільки велика, що значущість оптимальної фіскальної політики важко переоцінити» [1, с. 30]. Такий підхід слушно підкреслює системоутворюючу

роль фіскальної політики, однак він є дещо декларативним і не містить конкретних критеріїв для оцінювання її оптимальності.

Таблиця 1.1.

**Порівняльна характеристика наукових підходів до визначення сутності
фіскальної політики**

Автор / школа	Ключові акценти	Переваги підходу	Обмеження / критичні зауваги
С. Кузнець	Макроекономічна стабілізація, регулювання попиту	Простота та логічність підходу, придатність для макроаналізу	Обмежується класичним баченням; не враховує інституційні й соціальні фактори
А. Крисоватий	Фіскальна безпека, стійкість публічних фінансів	Інтегрує економічну та безпекову функції фіскальної політики	Відсутня деталізація практичних механізмів реалізації
Ф. Ткачик, Є. Бондаренко	Інституційна спроможність, правове регулювання	Орієнтація на управлінські та правові аспекти	Недостатня увага до цифрової трансформації та аналітичної складової
В. Тарангул, В. Бантона	Масштабність та системність впливу	Узагальнене розуміння макроролі фіскальної політики	Декларативний характер, відсутність кількісних параметрів
Ю. І. Турянський	Розподільна функція державних фінансів	Відображає взаємозв'язок економічних суб'єктів	Обмежена увага до механізмів стабілізації та стимулювання
М. Слатвінська	Антикризова, реактивна сутність політики	Наголошує на адаптивності до зовнішніх факторів	Зосереджується переважно на короткострокових реакціях
Л. Сідельникова	Податкове забезпечення держави	Підкреслює податкову ефективність	Звужує поняття фіскальної політики до податкової сфери
Н. Гончаренко, Р. Доля, Д. Сурін	Економічне зростання, інтеграція у світову економіку	Поєднання національного та глобального вимірів	Відсутня деталізація механізмів реалізації на практиці
Р. А. Масгрейв, П. Б. Масгрейв	Класична теорія публічних фінансів	Системність і всеосяжність концепції	Не враховує новітні тенденції: цифровізацію, екологічну політику, децентралізацію
А. М. Іванова	Адаптивність, прозорість, інституційна сталість	Враховує вплив глобальних криз, війни, пандемії; поєднує економічну, безпекову та соціальну складові	Потребує подальшої конкретизації індикаторів ефективності та оцінки результативності фіскальної політики

Джерело: складено автором [1; 6; 10; 19; 23; 24; 26; 32; 34]

У свою чергу, Ю. І. Турянський визначає фіскальну політику як «складну систему економічних відносин між державою, підприємствами... з приводу розподілу та перерозподілу суспільного продукту» [26, с. 138]. Це трактування відображає структурно-економічну сутність фіскальної політики, проте в ньому відсутній акцент на динамічних аспектах її функціонування, таких як адаптивність і реактивність до зовнішніх шоків.

Комплексний підхід пропонують Н. Гончаренко, Р. Доля та Д. Сурін, які визначають фіскальну політику як «комплекс заходів... спрямованих на підвищення ефективності національної економіки та стимулювання економічного зростання країни в системі світового господарства» [6, с. 91]. Їхнє бачення заслуговує підтримки, оскільки поєднує внутрішній і зовнішній виміри фіскальної політики, але потребує уточнення щодо механізмів інтеграції України у світову фінансову систему.

Під впливом таких факторів, як війна, пандемія, енергетична криза та інституційна нестабільність, питання ефективності й адаптивності фіскальної політики набувають особливої актуальності. Це стимулює наукову дискусію щодо шляхів її трансформації в умовах невизначеності. А. Крисоватий слушно наголошує на необхідності формування фіскального простору, який би поєднував економічну ефективність із безпековою складовою. На його думку, «публічні фінанси враховують поряд із економічною ефективністю і фінансовою доцільністю участь публічних інституцій у розподілі і перерозподілі валового внутрішнього продукту... та здатність національного уряду створити такий фіскальний простір, який фінансово гарантуватиме захист громадян і бізнесу від внутрішніх загроз та зовнішніх безпекових викликів» [19, с. 14]. Перевагою цього підходу є його комплексність і врахування факторів національної безпеки, однак певним недоліком можна вважати недостатню конкретизацію механізмів практичної реалізації такого «фіскального простору» в умовах обмежених бюджетних ресурсів.

Вагому роль у забезпеченні ефективності фіскальної політики, особливо під час криз, відіграють її інституційні засади. Як підкреслюють Ф. Ткачик та Є. Бондаренко, «важливо приділяти увагу інституційним й організаційно-правовим

засадам фіскальної політики на державному та місцевому рівнях, особливо під час подолання наслідків пандемії... та в умовах воєнного стану в Україні» [19, с. 340]. Цей підхід відображає сучасні тенденції переходу від суто фінансово-бюджетного бачення фіскальної політики до інституційного, проте не враховує достатньо впливу цифровізації та автоматизації фіскального адміністрування, які нині стають визначальними чинниками ефективності.

М. Слатвінська пропонує розглядати фіскальну політику як «сукупність заходів... вирішення суперечностей, що виникають як реакція на зовнішні та внутрішні фіскальні шоки» [24, с. 23]. Цей підхід є цінним тим, що розкриває антикризову природу фіскальної політики, однак обмежується короткостроковими аспектами реагування й не охоплює стратегічний вимір її впливу. Подібну позицію поділяє Л. Сідельникова, визначаючи фіскальну політику як «комплекс заходів... з метою максимального використання можливостей податкового забезпечення функціонування держави» [23, с. 13]. Ця дефініція є практично орієнтованою, але звужує зміст фіскальної політики переважно до податкових аспектів, не враховуючи ролі державних витрат і боргової політики.

А. Іванова розглядає фіскальну політику як «...динамічний інструмент державного регулювання, спрямований на забезпечення макроекономічної стабільності, фінансової стійкості та національної безпеки в умовах невизначеності» [10].

Загалом, аналіз підходів науковців свідчить, що сучасне трактування фіскальної політики поступово еволюціонує від класичного, стабілізаційно-орієнтованого розуміння до інституційно-інтеграційного, яке враховує соціальні, безпекові, технологічні та глобальні аспекти розвитку державних фінансів. Еволюція наукових підходів свідчить, що фіскальна політика поступово перетворюється з інструменту макроекономічного балансування на комплексну систему управління соціально-економічними процесами, здатну забезпечувати економічну стійкість і національну безпеку держави. Зміна парадигми її розуміння зумовила розширення кола функцій, які реалізує фіскальна політика в сучасних умовах.

Саме через функціональну спрямованість розкривається практичний зміст фіскальної політики, її вплив на економічні процеси та соціальні пропорції. Відповідно, розгляд основних функцій дозволяє глибше усвідомити її роль у системі державного регулювання економіки, окреслити пріоритети бюджетно-податкової політики та оцінити її здатність до адаптації в умовах невизначеності.

Фіскальна політика реалізує свої цілі через низку взаємопов'язаних функцій, які визначають її зміст і спрямованість:

1. Стабілізаційна функція – полягає у пом'якшенні циклічних коливань економіки шляхом зміни обсягів державних видатків та податкового навантаження. Вона сприяє підтриманню макроекономічної рівноваги та забезпеченню економічного зростання.

2. Алоційна функція – пов'язана з оптимальним розподілом ресурсів між державним і приватним секторами економіки. Через податки і державні витрати уряд сприяє розвитку стратегічно важливих галузей, фінансує суспільні блага та інфраструктуру.

3. Перерозподільча функція – спрямована на вирівнювання доходів між соціальними групами шляхом оподаткування доходів і трансфертних платежів. Вона забезпечує соціальну справедливість і зменшення нерівності.

4. Функція економічного стимулювання – передбачає використання податкових пільг, субсидій і державних інвестицій для стимулювання інновацій, підприємництва та інвестиційної активності.

5. Безпекова функція – набула особливого значення в умовах воєнного стану в Україні. Її сутність полягає у фінансовому забезпеченні національної безпеки, обороноздатності, відновлення критичної інфраструктури та підтримці стійкості держави в умовах кризових явищ.

Усі зазначені функції перебувають у тісній взаємодії, формуючи систему цілей і засобів фіскальної політики, яка адаптується до змін зовнішнього середовища.

Фіскальна політика є одним з основних інструментів макроекономічного управління поряд із монетарною, інвестиційною та соціальною політиками. Її

роль полягає у забезпеченні фінансової бази для реалізації всіх напрямів державного управління.

У системі державного регулювання економіки фіскальна політика виконує такі стратегічні завдання:

- забезпечення стійкості державних фінансів через ефективне управління доходами, видатками та борговими зобов'язаннями;
- створення умов для економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності національної економіки;
- підтримка соціальної стабільності шляхом фінансування систем охорони здоров'я, освіти, соціального захисту;
- зміцнення обороноздатності та фінансової безпеки держави;
- реалізація принципів відкритості, прозорості та підзвітності у сфері публічних фінансів.

У сучасних умовах війни та глобальної невизначеності фіскальна політика України трансформувалася з класичного стабілізаційного інструменту у механізм фінансової адаптації держави до кризових обставин. Як зазначає А. Іванова, «саме фіскальна політика забезпечує здатність економіки реагувати на зовнішні та внутрішні шоки, підтримувати фінансову стійкість і соціальну згуртованість суспільства» [10].

Таким чином, фіскальна політика виступає не лише технічним інструментом управління бюджетом, а системоутворюючим чинником державного регулювання економіки, який інтегрує фінансові, економічні, соціальні та безпекові пріоритети розвитку держави. Вона забезпечує узгодження короткострокових стабілізаційних заходів із довгостроковими стратегічними цілями економічного зростання, сприяє раціональному розподілу та ефективному використанню фінансових ресурсів, формує умови для підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Крім того, сучасна фіскальна політика виконує функцію координаційного механізму, що поєднує економічну стратегію держави з її соціальною політикою та системою національної безпеки. Вона забезпечує фінансову підтримку суспільно важливих сфер – освіти, охорони здоров'я, оборони, соціального

захисту, інноваційного розвитку – і водночас сприяє формуванню стійкої фінансової бази для реалізації державних пріоритетів у кризових умовах.

Отже, фіскальна політика набуває інтеграційного характеру, перетворюючись на дієвий інструмент стратегічного управління, який визначає напрям економічного розвитку, рівень соціальної стабільності та здатність держави забезпечувати власну економічну і фінансову безпеку.

1.2. Теоретичні концепції впливу фіскальної політики на економічну стабілізацію та відновлення

Фіскальна політика є одним із ключових інструментів державного впливу на економічні процеси, спрямованим на забезпечення макроекономічної стабільності, згладжування циклічних коливань, відновлення економічної рівноваги та стимулювання економічного зростання. Її роль особливо зростає у періоди кризових явищ, структурних трансформацій і зовнішніх викликів, коли необхідне швидке реагування держави на зміни у фінансово-економічному середовищі.

У процесі розвитку економічної думки сформувалася система теоретичних концепцій, які по-різному пояснюють механізм і ефективність впливу фіскальних інструментів на стабілізацію економіки. Від класичної ідеї мінімального державного втручання до сучасних концепцій інституційної адаптивності та фіскальної безпеки, еволюція підходів відображає не лише зміну економічних умов, а й ускладнення функцій держави у фінансовій сфері.

Сьогодні фіскальна політика розглядається не просто як сукупність бюджетно-податкових рішень, а як комплексна система управління соціально-економічними процесами, що визначає здатність держави забезпечувати фінансову стійкість, підтримувати інвестиційну активність і гарантувати соціальну рівновагу.

У науковому дискурсі виділяють кілька основних теоретичних шкіл, які заклали підвалини сучасного розуміння ролі фіскальної політики: класичну, кейнсіанську, некейнсіанську, монетаристську, неокласичну та інституційно-структурну. Кожна з них пропонує власне бачення функцій держави у забезпеченні економічної стабільності, пріоритетів використання бюджетних інструментів і шляхів реагування на макроекономічні шоки.

Узагальнення цих підходів дозволяє не лише виявити еволюцію наукових уявлень про фіскальну політику, а й визначити ті концептуальні засади, які мають практичне значення для сучасної економічної політики України в умовах воєнних, енергетичних і фінансових викликів. Саме з цією метою доцільно провести порівняльний аналіз основних теоретичних концепцій впливу фіскальної політики на економічну стабілізацію та відновлення (табл. 1.2).

Еволюція економічної думки переконливо свідчить, що класичні концепції фіскальної політики не втратили аналітичної цінності, проте в умовах сучасної глобальної турбулентності вони потребують суттєвого переосмислення й адаптації. Класична школа, заснована на ідеї саморегулювального ринку, і надалі відіграє важливу роль у формуванні принципів фіскальної стриманості, бюджетної дисципліни та обмеження надмірного державного боргу. Ці положення залишаються актуальними в сучасних умовах, коли війна, енергетична криза та структурні дисбаланси вимагають обережного використання бюджетних ресурсів і недопущення фіскальної розбалансованості.

Водночас класичний підхід виявив свою обмеженість щодо реагування на кризові явища — він не враховує потреби держави у здійсненні антикризових, стабілізаційних і соціально компенсаторних функцій. У результаті, принцип «невидимої руки ринку» поступився місцем ідеї активної ролі держави у згладжуванні коливань економічного циклу.

На цьому етапі кейнсіанська теорія стала поворотним моментом у розумінні ролі фіскальної політики. Її концептуальні засади довели, що за умов економічного спаду саме держава має виступати каталізатором ділової активності через розширення бюджетних видатків, зниження податків і стимулювання інвестиційного попиту. У XXI столітті ідеї Кейнса знову набули

практичного значення – вони були покладені в основу антикризових програм, спрямованих на подолання наслідків пандемії COVID-19, відновлення економіки після воєнних руйнувань, фінансування оборонного сектору та соціальної підтримки населення.

Таблиця 1.2

Порівняльна характеристика теоретичних концепцій впливу фіскальної політики на економічну стабілізацію та відновлення

Теоретична концепція / представники	Роль держави в економіці	Основні інструменти фіскальної політики	Мета та очікуваний ефект	Критичні зауваження / обмеження
Класична А. Сміт, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сей	Мінімальне втручання, саморегуляція ринку	Збалансований бюджет, обмеження державних видатків	Забезпечення ринкової рівноваги через дію “невидимої руки”	Ігнорує циклічність економіки; не враховує кризові явища
Кейнсіанська Дж. М. Кейнс	Активна роль держави у стимулюванні попиту	Державні витрати, податки, бюджетний дефіцит	Збільшення зайнятості, стимулювання попиту, вихід із рецесії	Ризик інфляції, зростання державного боргу
Неокейнсіанська / посткейнсіанська П. Самуельсон, Дж. Хікс, Е. Хансен, Дж. Робінсон	Поєднання фіскальної та монетарної політики; створення автоматичних стабілізаторів	Податкові зміни, соціальні трансферти, державні інвестиції	Стабілізація попиту та зайнятості; згладження коливань циклу	Відставання ефекту у часі, складність координації політик
Монетаристська М. Фрідман, К. Бруннер, А. Мельцер	Обмежена роль держави; пріоритет грошово-кредитної політики	Контроль видатків, податкова дисципліна, збалансований бюджет	Цінова стабільність, обмеження інфляції, нейтралізація втручання	Недооцінює роль фіскальних стимулів у кризових умовах
Неокласична / “supply-side economics” Р. Барро, Дж. Б’юкенен, М. Фелдстайн	Стимулювання пропозиції через податкові реформи	Зниження податків, скорочення державних витрат	Підвищення продуктивності, інвестицій, економічного зростання	Ризик зростання нерівності, скорочення соціальних програм
Інституційно-структурна (сучасна) А. Крисоватий, Л. Сідельникова, А. Іванова	Активна, координуюча роль держави; фіскальна безпека	Комплексне управління доходами, видатками, боргом; цифровізація	Макроекономічна стійкість, безпековий і соціальний баланс	Залежність від якості інституцій, управлінської спроможності

Джерело: складено автором [1; 6; 10; 19; 23; 24; 26; 32; 34]

Саме кейнсіанські механізми – фіскальне стимулювання, розширення державних інвестицій та фінансування суспільних благ – забезпечили можливість стабілізувати внутрішній попит і запобігти глибокому економічному спаду.

Розвиток кейнсіанських ідей у межах неокейнсіанської та посткейнсіанської шкіл відобразив прагнення створити більш гнучку модель фіскального регулювання. Вони обґрунтували необхідність поєднання фіскальної та монетарної політики (модель IS–LM) і впровадження автоматичних стабілізаторів, які автоматично реагують на зміну кон'юнктури ринку. Такий підхід є надзвичайно актуальним для сучасної України, де гнучкість бюджетної системи дозволяє державі оперативно реагувати на зовнішні шоки, не вдаючись до ручного управління. Прогресивне оподаткування, адресні соціальні трансферти, програми підтримки малого бізнесу та інвестицій — це приклади практичного втілення неокейнсіанських ідей у фіскальній політиці періоду воєнного стану.

У свою чергу, монетаристська та неокласична концепції зберігають вагомим практичне значення у сфері контролю бюджетного дефіциту, підтримання боргової стійкості та підвищення ефективності державних видатків. Їхні положення наголошують на важливості стриманої фіскальної політики, уникненні надмірного дефіциту бюджету та створенні сприятливого середовища для приватних інвестицій. Водночас надмірна орієнтація на жорстку економію в умовах війни чи глибоких криз може підірвати соціальну стабільність і знижувати внутрішній попит, тому монетаристські та неокласичні підходи мають бути збалансовані із кейнсіанськими принципами державного стимулювання економічної активності.

Найбільш комплексною та адаптивною до сучасних реалій є інституційно-структурна концепція, яка розглядає фіскальну політику не лише як набір бюджетно-податкових інструментів, а як цілісну систему стратегічного управління розвитком держави. Вона виходить з розуміння того, що ефективність фіскальної політики залежить не лише від обсягів доходів і видатків, а від якості інституцій, організації фінансових процесів, рівня

прозорості та взаємозв'язку між економічною, соціальною і безпековою політиками.

На відміну від попередніх підходів, інституційно-структурна парадигма спирається на міждисциплінарний підхід, поєднуючи фінансову, управлінську, правову та технологічну складові. Фіскальна політика у цій моделі трактується як інструмент державного управління суспільним розвитком, що забезпечує не лише перерозподіл фінансових ресурсів, а й створення умов для економічної стійкості, конкурентоспроможності та соціальної згуртованості суспільства.

Сучасні українські науковці, зокрема, А. Крисоватий, В. Валігура, А. Луцик, Л. Сідельникова, Ф. Ткачик, А. Іванова – обґрунтовують, що фіскальна політика в умовах кризових явищ і зростання зовнішніх загроз набуває безпекового виміру, стаючи одним із ключових елементів національної стійкості. На їхню думку, фінансова система повинна не лише забезпечувати економічну ефективність, а й виступати захисним механізмом держави, здатним гарантувати фінансування обороноздатності, підтримку внутрішнього виробництва, функціонування соціальної сфери та відновлення критичної інфраструктури.

В умовах війни та глобальної невизначеності така модель передбачає перехід від стабілізаційної до адаптивної фіскальної політики, яка здатна оперативно змінювати пріоритети видатків, перерозподіляти ресурси між секторами економіки та використовувати інноваційні фінансові інструменти – військові облігації, державні гарантії, партнерські програми з міжнародними донорами. Адаптивність у цьому контексті означає гнучкість бюджетного механізму, можливість швидкого реагування на зовнішні шоки без втрати стратегічних орієнтирів розвитку.

Ключовими засадами інституційно-структурного підходу є:

- прозорість і підзвітність фіскальних рішень (через цифрові інструменти e-Data, «Прозорро», відкриті дані про використання бюджетних коштів);
- децентралізація фінансових ресурсів і зміцнення місцевих бюджетів як осередків економічного зростання;

- цифровізація публічних фінансів, що підвищує ефективність адміністрування податків і зменшує тіньовий сектор;
- інституційна сталість, яка гарантує прогнозованість і спадкоємність фіскальних рішень;
- синергія економічних і безпекових цілей, коли фіскальна політика стає не лише фінансовим, а й оборонно-стратегічним інструментом.

Таким чином, інституційно-структурна концепція формує нову парадигму фіскальної політики, у якій поєднуються елементи ефективності, стійкості, соціальної орієнтованості та фінансової безпеки. Вона є практичним втіленням принципів адаптивного державного управління, коли фінансова система не лише реагує на зовнішні виклики, а й створює передумови для довготривалого розвитку. У результаті сучасна фіскальна політика України постає як синтез теоретичних шкіл – поєднання кейнсіанської стимуляції попиту, монетарної стриманості, неокласичної ефективності та інституційної гнучкості. Така гібридна модель забезпечує оптимальний баланс між економічною стабільністю, соціальною згуртованістю та фінансовою безпекою, а її стратегічна мета полягає не лише у короткостроковому реагуванні на кризи, а й у довгостроковому відновленні потенціалу економіки, підвищенні стійкості фінансової системи, зміцненні державного суверенітету та інтеграції України у глобальний економічний простір.

Отже, фіскальна політика постає як ключовий інструмент державного регулювання, що забезпечує макроекономічну стабільність, стимулює економічне зростання та підтримує соціальну рівновагу. Еволюція теоретичних підходів — від класичної до інституційно-структурної концепції — засвідчує перехід від моделі мінімального втручання до активної та адаптивної ролі держави у фінансовій сфері. Сучасна фіскальна політика України формується як гібридна модель, що поєднує кейнсіанську стимуляцію попиту, монетарну дисципліну, неокласичну ефективність та інституційну гнучкість. Її стратегічна мета полягає у забезпеченні фінансової стійкості, довгострокового економічного відновлення та зміцненні національної безпеки в умовах воєнних і глобальних викликів.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз динаміки бюджетних доходів і видатків у період воєнного стану

Фіскальна політика України в умовах воєнного стану зазнала глибоких системних трансформацій, зумовлених необхідністю одночасного забезпечення фінансової стійкості держави, фінансування оборонних потреб, підтримки соціально-економічної стабільності та відновлення критичної інфраструктури. Починаючи з 2022 року, державний бюджет фактично перетворився на мобілізаційно-координаційний центр економічної політики, через який держава акумулює ресурси, спрямовує їх на пріоритетні напрями – оборону, енергетичну безпеку, соціальний захист, гуманітарну допомогу та відновлення зруйнованих територій.

У цей період значно змінилися пріоритети фіскальної політики. Якщо у 2019–2021 рр. вона орієнтувалася на економічне зростання, збалансованість бюджету, розвиток інфраструктури та децентралізацію фінансів, то після початку повномасштабної агресії у 2022 році головними орієнтирами стали забезпечення макрофінансової стабільності, підтримання функціонування базових державних інституцій і захист соціально вразливих верств населення.

Ключовою особливістю стало переформатування структури доходів і видатків бюджету. З одного боку, різко зросла роль зовнішньої фінансової допомоги, грантів та кредитів від міжнародних партнерів, що дозволило уникнути колапсу державних фінансів. З іншого боку, держава вимушено перенаправила внутрішні ресурси на військові та безпекові потреби, скоротивши фінансування капітальних проєктів і розвитку. Це призвело до переходу від інвестиційно-стимулюючої до антикризово-захисної моделі фіскальної політики,

яка орієнтована на короткострокову стабілізацію та збереження функціональності фінансової системи.

Водночас, фіскальна система демонструє високий рівень адаптивності, зберігаючи здатність мобілізувати значні обсяги внутрішніх і зовнішніх ресурсів, оперативно коригувати видаткову частину та забезпечувати фінансування критичних секторів економіки. Таким чином, у 2022–2024 рр. державний бюджет став не лише інструментом розподілу коштів, а механізмом забезпечення економічної стійкості та національної безпеки, що дозволяє країні функціонувати в умовах воєнного часу та закладає основу для подальшого відновлення економіки (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка доходів і видатків державного бюджету України у 2019–2024 рр.

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	2024)	Темп зростання, % (2019→2024)
Доходи, млрд грн	998,3	1076,1	1266,3	1682,6	2589,8	3122,7	312,8
у т.ч. податкові	799,6	853,5	1031,2	1213,7	1527,4	1647,5	206,0
неподаткові	186,6	189,2	202,5	272,1	489,6	503,4	269,7
гранти та допомога	12,1	33,4	45,3	196,8	572,8	946,3	7815,7
Видатки, млрд грн	1072,9	1268,9	1427,1	2591,1	3927,3	4486,7	318,3
у т.ч. оборона і безпека	106,1	117,9	126,2	894,1	2043,6	2304,5	2072,6
соціальний захист	219,3	243,1	278,5	348,7	362,4	465,5	212,3
освіта, охорона здоров'я	283,2	304,5	341,1	402,5	486,2	508,9	179,7
Дефіцит бюджету, млрд грн	-74,6	-192,8	-160,8	-908,5	-1337,5	-1364,0	—

Джерело: складено автором за даними [35]

У 2019–2024 рр. доходи державного бюджету зросли більш ніж утричі – з 998,3 млрд грн до 3122,7 млрд грн. Таке зростання має насамперед номінальний характер, оскільки відображає інфляційні процеси та збільшення обсягів зовнішнього фінансування, а не розширення податкової бази. Податкові доходи залишаються основним джерелом надходжень (понад 50%), проте їхня питома вага скорочується через втрати територій, податкові пільги для бізнесу та зменшення обсягів імпорту.

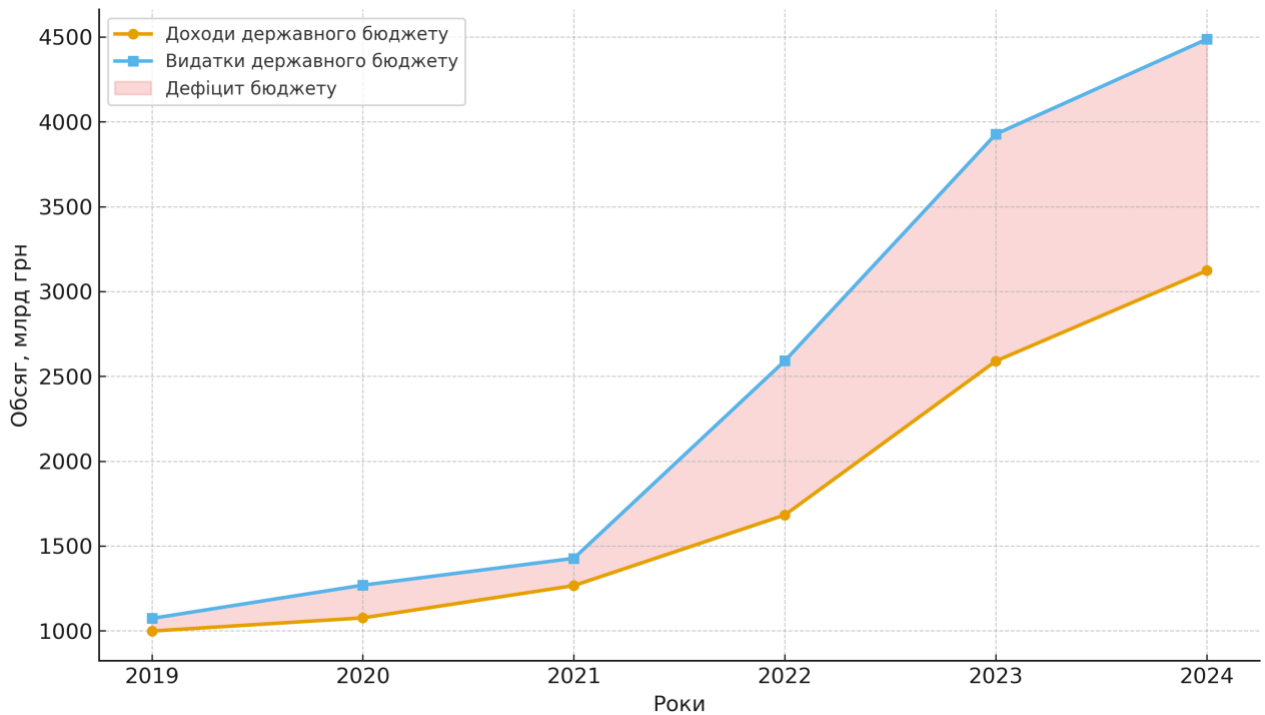
Неподаткові доходи демонструють поступове зростання, переважно завдяки прибуткам державних підприємств, дивідендам НБУ та платам за користування державними ресурсами. Гранти і міжнародна допомога стали ключовим чинником утримання бюджетної збалансованості: їхня частка у доходах зросла з 1,2% у 2019 р. до понад 15% у 2024 р. Це забезпечило ліквідність бюджету, але посилило залежність від зовнішніх джерел.

Загалом доходна частина бюджету у 2024 році залишається фінансово вразливою, оскільки понад третина зростання забезпечена не за рахунок власних доходів, а за рахунок міжнародної підтримки.

Видатки державного бюджету зросли у 4,2 раза – з 1072,9 млрд грн у 2019 р. до 4486,7 млрд грн у 2024 р. Це безпрецедентне зростання, спричинене масштабним фінансуванням військових потреб та соціальної підтримки населення.

Оборона та безпека стали найбільш витратною статтею – понад 50% загальних видатків у 2024 р. (2,3 трлн грн). Така структура обумовлена війною та необхідністю забезпечення стійкості фронту й тилу. Соціальні видатки зросли до 465,5 млрд грн, що відображає необхідність підтримки населення, внутрішньо переміщених осіб і ветеранів. Видатки на освіту та медицину залишаються відносно стабільними, але їхня питома вага в загальному обсязі зменшується – частково через пріоритетне фінансування оборони. Водночас значна частина капітальних інвестицій (інфраструктура, розвиток регіонів) була заморожена або переорієнтована на проекти відновлення, що впливає на потенціал довгострокового економічного зростання.

Починаючи з 2022 року, спостерігається хронічно високий дефіцит бюджету (рис. 2.1), обумовлений різким зростанням оборонних і соціальних видатків та одночасним звуженням податкової бази. У 2024 р. його обсяг сягнув 1,36 трлн грн, що становить близько 20% ВВП – найбільший показник за період незалежності. Такий масштабний розрив між доходами й видатками зумовив необхідність оперативного формування багатоканальної системи фінансування, орієнтованої на мобілізацію як зовнішніх, так і внутрішніх ресурсів.

Рис. 2.1. Динаміка доходів, видатків та дефіциту державного бюджету України (2019 – 2024 рр.)

Джерело: складено автором за даними [35]

Фінансування дефіциту здійснюється за рахунок:

- зовнішніх грантів і кредитів від стратегічних партнерів України (ЄС, МВФ, Світового банку, США, Японії та ін.), які у воєнних умовах стали ключовим джерелом підтримки макрофінансової стабільності;
- розміщення внутрішніх військових облігацій, що дають змогу акумулювати ресурс від банків, страхових компаній, бізнесу та населення, частково заміщаючи традиційні інструменти запозичень;
- тимчасового залучення залишків коштів місцевих бюджетів, державних банків і окремих державних фондів, що дозволяє підтримувати ліквідність бюджету в умовах нерівномірного надходження зовнішньої допомоги.

Утримання бюджетної рівноваги в таких умовах супроводжується значними макрофінансовими ризиками. Головними з них є:

- посилення боргового навантаження, оскільки частка кредитного фінансування зростає швидше, ніж економіка здатна генерувати власні доходи;

- залежність від зовнішніх кредиторів і донорів, що робить бюджет чутливим до затримок траншів та потенційних змін у міжнародній політиці;
- ризик інфляційного тиску, зокрема у разі використання емісійної підтримки або надмірного внутрішнього запозичення;
- вузькість внутрішнього фіскального простору, що унеможлиблює фінансування довгострокових програм розвитку та відновлення.

Таким чином, модель фінансування дефіциту у воєнний період забезпечує стабільність бюджету, але створює довгострокові ризики для боргової стійкості та макрофінансової збалансованості, що потребує переходу до більш диверсифікованої та стійкої системи залучення ресурсів у середньостроковій перспективі.

Варто зазначити, що фіскальна структура стає більш централізованою, що виправдано в умовах воєнного стану, але вимагає подальшого повернення до збалансованої децентралізованої моделі після стабілізації. Бюджет виконує переважно антикризову функцію, зменшуючи глибину спаду економіки та забезпечуючи мінімальний рівень соціальної підтримки. Фінансова стійкість зберігається завдяки синергії зовнішньої допомоги й внутрішніх резервів, проте така залежність не може бути довготривалою моделлю. Необхідне посилення податкової ефективності, боротьба з ухиленням, розширення бази ПДВ та оподаткування тіньового сектору.

Воєнний стан став каталізатором глибоких змін у системі фіскального управління України, які стосуються як структури бюджетних потоків, так і інструментів фінансування державних потреб. У цей період держава була змушена швидко перейти від традиційної моделі планово-програмного фінансування до адаптивної системи кризового управління бюджетом, що базується на принципах гнучкості, пріоритетності та оперативного перерозподілу ресурсів (табл. 2.2).

По-перше, суттєво змінилася архітектура доходної частини бюджету. Основними джерелами наповнення стали не лише податкові надходження, а й зовнішні гранти, кредити та фінансова допомога міжнародних партнерів. Формування таких ресурсів здійснюється через спеціальні програми

Європейського Союзу, МВФ, Світового банку, урядів США, Японії, Канади, Великої Британії тощо. Зовнішня допомога, зокрема у вигляді грантів, дозволила утримати соціальні виплати, профінансувати освіту, медицину, гуманітарні програми та енергетичну стабілізацію.

Таблиця 2.2

Механізм фіскального управління в умовах воєнного стану

Елемент системи	Зміст / основні складові
Джерела доходів	Податки (ПДВ, податок на прибуток, акцизи); міжнародна допомога (гранти, кредити); військові облігації.
Інструменти управління	Бюджетна система; державні гарантії; цільові фонди; цифрові платформи управління публічними фінансами (e-Data, ProZorro).
Основні напрями фінансування	Оборона та безпека; соціальний захист; відновлення інфраструктури; підтримка бізнесу та місцевих громад.
Ключові цілі	Фінансова стійкість; макроекономічна рівновага; національна безпека; довіра до фінансової системи.

Джерело: складено та узагальнено автором за даними [18; 29; 30; 35; 36]

По-друге, у структурі видатків відбувся різкий пріоритетний зсув у бік оборонного сектору. У 2024 році понад половина бюджетних коштів спрямовується на фінансування потреб сектору безпеки та оборони, закупівлю озброєння, логістику, забезпечення військових та відновлення зруйнованої інфраструктури. Це відповідає сучасній моделі «фіскальної безпеки», у межах якої бюджетні ресурси стають інструментом стратегічного захисту держави.

По-третє, Україна активно впроваджує нові фінансові інструменти мобілізації ресурсів. Найважливішими серед них є:

- військові облігації внутрішньої державної позики (ВДП), що дозволяють залучати кошти від населення та бізнесу для фінансування Збройних Сил України;
- державні гарантії на кредити підприємствам критичних галузей (аграрний сектор, енергетика, транспорт);
- спеціальні фонди міжнародної допомоги — зокрема Ukraine Facility від ЄС, Фонд відновлення, Фонд підтримки енергетичної стійкості;

- цифрові платформи управління публічними фінансами, такі як e-Data, OpenBudget, ProZorro, що забезпечують прозорість використання бюджетних коштів і довіру донорів.

По-четверте, держава посилила роль інституційного та стратегічного управління бюджетом, що виявилось у запровадженні середньострокового бюджетного планування, прогнозування фіскальних ризиків, контролю за борговим навантаженням. Це сприяло збереженню макрофінансової стабільності навіть в умовах скорочення ВВП і високих військових витрат.

Отже, сучасна система фіскального управління в Україні функціонує за принципом «адаптивної мобілізаційної моделі», яка поєднує елементи кризового фінансування, цифрової прозорості та партнерської взаємодії з міжнародними донорами. У перспективі така модель має трансформуватися у структурно-інституційну систему відновлення, орієнтовану на підвищення ефективності витрат, зниження дефіциту бюджету та зміцнення економічного потенціалу держави.

2.2. Проблеми та інституційні обмеження ефективного застосування фіскальних інструментів

Фіскальна політика України у період воєнного стану набула надзвичайно важливого значення, оскільки стала ключовим механізмом забезпечення обороноздатності, соціальної підтримки населення та підтримання функціонування державних інституцій в умовах масштабних руйнувань та економічної турбулентності. Фіскальна система взяла на себе основне навантаження щодо мобілізації ресурсів для фінансування сектору безпеки й оборони, гуманітарних та соціальних програм, стабілізації енергетичної інфраструктури, а також забезпечення критично важливих державних послуг.

Однак значне розширення фіскальних функцій у воєнний період супроводжується низкою системних проблем, що поглиблюються під впливом

внутрішніх та зовнішніх чинників. З одного боку, держава стикається з різким звууженням податкової бази через втрату територій, релокацію бізнесу, падіння ділової активності та відтік робочої сили. З іншого боку, обсяг необхідних видатків багаторазово зріс – передусім на військові цілі, соціальний захист та відновлення критичної інфраструктури. У результаті формується високий структурний дефіцит бюджету, що підсилює залежність від зовнішніх джерел фінансування та збільшує борговий тягар.

Крім макроекономічних проблем, вагомими залишаються інституційні обмеження, пов'язані з недосконалістю податкового адміністрування, низькою результативністю бюджетних програм, слабкою оцінкою ефективності видатків та недостатньою інтеграцією цифрових інструментів у систему управління публічними фінансами. Це знижує гнучкість фіскальної політики та ускладнює її здатність оперативно реагувати на високочастотні виклики воєнного часу.

Соціально-економічні фактори – зростання видатків на соціальний захист, нерівномірність податкового навантаження, розширення тіньового сектору, скорочення інвестицій та демографічні зміни – додатково поглиблюють фіскальні ризики. Водночас зовнішні чинники, такі як валютні коливання, умовність міжнародної допомоги та залежність від рішень партнерів, формують додаткові обмеження для національної бюджетної політики.

Сукупність зазначених проблем зумовлює необхідність поглибленого аналізу інституційних та структурних бар'єрів, які стримують ефективність фіскальних інструментів у воєнний період. Їх систематизація дозволяє визначити пріоритетні напрями трансформації фіскальної політики, підвищити прозорість бюджетного процесу та зміцнити фінансову стійкість держави (табл. 2.3).

Воєнні дії спричинили різке погіршення макрофінансової рівноваги держави, зумовивши безпрецедентне фіскальне навантаження на економіку та бюджетну систему. У 2022–2024 рр. дефіцит державного бюджету стабільно перевищував 18–22% ВВП, що є одним із найвищих показників у Європі та значно перевищує рекомендовані МВФ межі у 3–5% ВВП для країн із ринками, що розвиваються. Такий рівень дефіциту виник через різке зростання військових

і соціальних видатків при одночасному скороченні доходів, що посилює структурні дисбаланси у фіскальній системі.

Значне бюджетне навантаження призвело й до стрімкого нарощення державного боргу. У 2024 р. співвідношення державного боргу до ВВП наблизилося до 90%, тоді як до 2022 р. воно не перевищувало 50–55%. Зростання боргу більш ніж утричі в умовах стагнації економіки створює високі ризики боргової нестійкості, збільшує частку витрат на його обслуговування та формує залежність від міжнародних партнерів як основних кредиторів. Борговий портфель стає більш зовнішньоорієнтованим, а валютні коливання додатково підвищують ризик вартості його обслуговування.

Таблиця 2.3

Ключові проблеми та інституційні обмеження ефективного застосування фіскальних інструментів в Україні

Сфера	Основні проблеми	Наслідки	Напрями подолання
Податкова система	Тінізація >30% економіки; схеми ухилення з ПДВ; слабе адміністрування митниці	Втрата 250–300 млрд грн щорічно	Повна цифровізація ДПС, ризикоорієнтований контроль, інтеграція з митницею
Видаткова політика	Низька результативність програм, відсутність аудиту ефективності	Неефективні витрати, зростання дефіциту	Запровадження performance-based budgeting, аудит ефективності
Боргове управління	Залежність від зовнішніх кредитів, валютні ризики	Зростання боргового навантаження, ризики неплатоспроможності	Розвиток внутрішнього ринку військових облігацій, диверсифікація боргу
Міжбюджетні відносини	Рецентралізація ресурсів у воєнний час	Послаблення автономії громад, зниження інвестицій	Поступове відновлення децентралізації, зміцнення доходів ОМС
Інституційна спроможність	Брак кадрів, слабка аналітика, повільна цифрова інтеграція	Низька якість планування та контролю	Підвищення кваліфікації, створення єдиної системи управління фінансами
Зовнішні чинники	Валютні ризики, умовність міжнародної допомоги	Залежність від зовнішніх донорів	Формування внутрішніх резервів, зміцнення макрофінансової стабільності

Джерело: складено та узагальнено автором за даними [8; 18; 29; 30; 35; 36]

Суттєво загострилася проблема скорочення податкової бази. Унаслідок окупації частини територій, руйнування промислової та енергетичної інфраструктури, міграції населення та релокації бізнесу держава втратила значний обсяг потенційних податкових ресурсів. Зниження імпорту скоротило надходження від ПДВ – одного з головних джерел доходів бюджету. Зменшення прибутковості підприємств та значні операційні збитки знизили обсяг податку на прибуток. Крім того, суттєве скорочення кількості активних ФОП послабило надходження від спрощеної системи оподаткування, що особливо важливо для місцевих бюджетів.

Дестабілізаційний вплив війни проявився і в інфляційному тиску, який змусив НБУ дотримуватися жорсткої монетарної політики. Це різко обмежило можливість монетарного фінансування дефіциту, яке використовувалося у 2022 р., та посилило потребу у зовнішніх джерелах ресурсів. Валютні ризики, зокрема можливі девальваційні коливання, підвищують вартість обслуговування зовнішніх запозичень, що додатково посилює боргове навантаження. У цих умовах внутрішній фіскальний простір суттєво звужується, що ускладнює можливість планування середньострокової та довгострокової бюджетної політики.

Таким чином, сукупність макрофінансових викликів формує складне середовище для реалізації ефективної фіскальної політики в Україні, обмежує її маневреність та підвищує ризики нестійкості державних фінансів (табл. 2.4).

Дані табл. 2.4 свідчать про суттєве погіршення фіскальної стійкості України після 2022 року. Дефіцит бюджету стрімко зріс до понад 20% ВВП, що є критично високим рівнем і потребує постійної зовнішньої підтримки. Такий дефіцит внутрішньо покривати неможливо, що формує залежність від міжнародних партнерів.

Державний борг збільшився до 90% ВВП, що перевищує безпечні орієнтири для країн із ринками, що формуються. Зростання боргу відбувається значною мірою за рахунок зовнішніх кредитів.

Інфляція різко зросла у 2022 р., а попри її зниження у наступні роки, вона залишається вищою за довоєнні показники. Це обмежує можливість НБУ підтримувати бюджет за рахунок емісії.

Таблиця 2.4

**Ключові макрофінансові показники фіскальної стабільності України у
2020–2024 рр.**

Показник	2020	2021	2022	2023	2024	Тенденції та ризики
Дефіцит бюджету, % ВВП	5,3	3,2	20,2	18,6	21,0	Хронічно високий; потребує зовнішнього фінансування
Державний борг, % ВВП	60	48	78	84	90	Зростання боргового навантаження, ризик неплатоспроможності
Інфляція, %	5,0	10,0	27,0	9,6	≈8	Інфляційний тиск, потреба жорсткої монетарної політики
Частка зовнішнього фінансування в доходах, %	3	5	22	39	45	Зростання зовнішньої залежності, політичні ризики
Капітальні видатки, частка в бюджеті, %	12	15	5	4	3	Втрата «розвиткового» характеру бюджету

Джерело: складено та узагальнено автором за даними [4; 8; 18; 29; 30; 35; 36]

Частка зовнішнього фінансування збільшилася до 45% доходів бюджету у 2024 р., що свідчить про рекордну зовнішню залежність і підвищення фіскальних ризиків.

Капітальні видатки скоротилися до 3%, що означає втрату розвитку як пріоритету бюджету. Усі ресурси спрямовуються не на інвестиції, а на оборону й соціальну підтримку.

Загалом, вважаємо, що фіскальна система працює в режимі кризового утримання, а не розвитку, а її стабільність повністю залежить від зовнішніх джерел фінансування та здатності міжнародних партнерів підтримувати макрофінансову стійкість України.

На тлі цих макрофінансових дисбалансів особливо гостро проявляються інституційні слабкості фіскальної системи, які додатково знижують

ефективність бюджетної політики. Попри цифровізацію, тіньова економіка перевищує 30% ВВП, що щороку призводить до втрат бюджету у сотні мільярдів гривень — понад 150–200 млрд грн на ПДВ та близько 100 млрд грн через контрабанду. Слабке адміністрування, недостатній контроль за результативністю видатків та обмежена аналітична спроможність державних фінансових інституцій поглиблюють фіскальні ризики та ускладнюють проведення ефективної фіскальної політики.

Така сукупність управлінських та організаційних недоліків підсилює загальну інституційну вразливість фіскальної системи. Адміністрування податків характеризується низькою результативністю: значна частина ризикових операцій з ПДВ залишається неперекритою, а ефективність ДПС значною мірою залежить від рівня цифрової інтеграції з інформаційними системами митниці, казначейства та банківського сектору. У свою чергу, недостатня якість бюджетного планування проявляється у слабкому застосуванні програмно-цільового методу: лише близько третини бюджетних програм мають вимірювані та релевантні індикатори результативності, що ускладнює аудит ефективності та призводить до нерационального розподілу ресурсів. Обмежені кадрові й аналітичні можливості органів місцевого самоврядування зменшують їх здатність формувати власну дохідну базу й забезпечувати якісне стратегічне фінансове планування.

На фіскальну сферу також суттєво тиснуть соціально-економічні чинники. Зростання видатків на підтримку внутрішньо переміщених осіб, соціальні трансферти, військові виплати та субсидії не супроводжується відповідним зміцненням доходної частини бюджету. Податковий дисбаланс, за якого непрямі податки формують більшу частку надходжень, а прямі податки залишаються нестабільними, створює нерівномірність податкового навантаження для різних груп платників. Відтік працездатного населення з країни та скорочення кількості активних суб'єктів малого бізнесу зменшують потенційну податкову базу в середньостроковій перспективі. Одночасно різке скорочення капітальних видатків практично до мінімальних значень обмежує можливості інвестиційного

розвитку, знижує темпи модернізації економіки та ставить під загрозу якість післявоєнного відновлення.

Зовнішнє фінансування відіграє визначальну роль у формуванні доходів бюджету: у 2023–2024 рр. його частка досягала 40–45% усіх надходжень, що робить фіскальну систему вразливою до політичних рішень партнерів, можливих затримок траншів і коливань геополітичної ситуації. Разом з тим умови програм макрофінансової допомоги МВФ та ЄС передбачають жорсткі вимоги щодо бюджетної консолідації, посилення фіскальної прозорості, скорочення дефіциту, змін у системі оподаткування та запровадження структурних реформ. Це, з одного боку, сприяє інституційній модернізації, але з іншого – звужує простір для самостійного формування національної фіскальної політики, особливо у кризовий період, коли держава має потребу у швидких та гнучких рішеннях.

Отже, ефективність застосування фіскальних інструментів у період воєнного стану значною мірою залежить від макрофінансової стабільності, якості інституційного управління та здатності держави забезпечити прозорість і результативність бюджетних рішень. Основні обмеження – високий дефіцит, борговий тиск, тінізація економіки, обмежена ефективність адміністрування та зовнішня залежність – формують складне середовище для фіскальної політики.

Подолання цих бар'єрів потребує поглиблення цифровізації фінансів, розвитку внутрішніх джерел доходів, підвищення боргової стійкості та зміцнення інституційної спроможності органів влади. Це має стати фундаментом переходу від кризової фіскальної моделі до структурно-інституційної політики, спрямованої на відновлення економічного потенціалу України.

РОЗДІЛ 3

РОЛЬ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Післявоєнне відновлення України є стратегічним пріоритетом державної економічної політики, що визначає зміст і спрямованість усієї системи публічних фінансів. Цей процес вимагає не лише значних фінансових ресурсів, а й якісно нового підходу до управління бюджетом, формування ефективних механізмів акумуляції, розподілу та контролю за використанням коштів. В умовах масштабних руйнувань, демографічних втрат і структурних дисбалансів економіки саме фіскальна політика виступає центральним елементом державної стратегії відновлення.

Її роль полягає у забезпеченні макроекономічної стабільності, фінансуванні пріоритетних секторів відбудови, підтримці соціальної згуртованості та створенні передумов для довгострокового економічного зростання. Водночас фіскальна політика має перейти від антикризового до проактивного характеру — зосередитися не лише на ліквідації наслідків війни, а й на відновленні конкурентоспроможності національної економіки, стимулюванні інвестицій, розвитку інфраструктури та інституційної спроможності держави.

Післявоєнна модель фіскальної політики України повинна інтегрувати три ключові напрями:

- стабілізаційний – спрямований на утримання макрофінансової рівноваги, контроль дефіциту бюджету й боргового навантаження;
- відновлювальний – орієнтований на інвестиції в інфраструктуру, енергетику, промисловість, освіту та медицину;
- інституційно-трансформаційний – пов'язаний із підвищенням прозорості, цифровізацією публічних фінансів, децентралізацією та партнерством із міжнародними донорами.

У сучасних умовах саме фіскальна політика має забезпечити фінансову координацію усіх джерел відновлення – державних, місцевих, приватних та міжнародних, а також гарантувати ефективність їх використання. Її інструментарій стає основою формування нової архітектури економічного відновлення, у якій бюджетна система поєднує цілі оборонної стійкості, структурної модернізації та сталого розвитку (табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

**Роль фіскальної політики у забезпеченні післявоєнного відновлення
національної економіки**

Напрямок фіскальної політики	Ключові механізми реалізації	Основні завдання	Очікувані ефекти
1. Макроекономічна стабілізація	- Контроль дефіциту бюджету і боргового навантаження; - Оптимізація структури державних видатків; - Зміцнення внутрішнього фінансового ринку; - Прогнозування фіскальних ризиків.	- Забезпечення фіскальної стійкості; - Зниження залежності від зовнішнього фінансування; - Відновлення довіри до державних фінансів.	- Збалансований бюджет; - Зниження боргових ризиків; - Підвищення макрофінансової стабільності.
2. Відновлення виробничого потенціалу та інфраструктури	- Державні інвестиційні програми; - Створення Фонду відновлення;- Механізми державно-приватного партнерства (ДПП);- Стимулювання внутрішніх інвесторів податковими пільгами.	- Відбудова зруйнованих об'єктів; - Модернізація енергетики, транспорту, логістики; - Підтримка малого і середнього бізнесу.	- Зростання ВВП та зайнятості; - Відновлення промислового та експортного потенціалу; - Формування основ сталого розвитку.
3. Соціальна підтримка та людський капітал	- Цільові соціальні програми; - Інвестиції в освіту, охорону здоров'я, реабілітацію ветеранів; - Підвищення адресності соціальних виплат.	- Зміцнення соціальної згуртованості; - Підтримка ВПО, ветеранів, малозабезпечених; - Зниження соціальної напруги.	- Відновлення трудового потенціалу; - Зростання якості людського капіталу; - Соціальна стабільність.
4. Інституційна модернізація та цифровізація публічних фінансів	- Розвиток цифрових платформ e-Data, OpenBudget, ProZorro;- Єдина система моніторингу бюджетних програм;- Відкритість фінансової звітності.	- Підвищення прозорості використання коштів; - Боротьба з корупцією; - Оптимізація управління фінансами.	- Підвищення довіри до влади; - Ефективність і результативність бюджетної політики; - Стабільна інституційна система.

5. Фінансова децентралізація та регіональний розвиток	<ul style="list-style-type: none"> - Розширення доходної бази місцевих бюджетів; - Передача частини податкових надходжень громадам; - Механізми співфінансування проєктів відновлення. 	<ul style="list-style-type: none"> - Зміцнення фінансової самостійності територій; - Підвищення ефективності управління на місцях; - Розвиток регіональної економіки. 	<ul style="list-style-type: none"> - Відновлення місцевої інфраструктури; - Економічна активізація регіонів; - Баланс центр–регіони.
6. Інтеграція у міжнародний фінансовий простір	<ul style="list-style-type: none"> - Залучення донорських і кредитних програм ЄС, МВФ, Світового банку; - Гарантії прозорого використання коштів; - Впровадження євроінтеграційних стандартів фіскальної звітності. 	<ul style="list-style-type: none"> - Забезпечення міжнародної підтримки відбудови; - Формування іміджу надійного партнера; - Гармонізація фінансової системи з нормами ЄС. 	<ul style="list-style-type: none"> - Стійкий приплив зовнішніх ресурсів; - Підвищення інвестиційної привабливості; - Фінансова інтеграція з ЄС.

Джерело: складено автором на основі [18;29; 30; 36]

У післявоєнний період головним завданням держави стає формування адаптивної моделі фіскальної політики, орієнтованої не лише на стабілізацію, але й на структурне відновлення економіки. Її стратегічні пріоритети систематизовано у табл. 3.1, де окреслено ключові напрями модернізації фіскальної системи, спрямовані на забезпечення стійкого економічного зростання, соціальної консолідації та фінансової безпеки.

Водночас ефективна реалізація цих пріоритетів потребує узгодженого механізму управління, який забезпечує взаємозв'язок між цілями політики, інструментами впливу та очікуваними результатами. Такий механізм охоплює взаємодію бюджетно-податкових, боргових, інституційних і інвестиційних компонентів, формуючи єдину систему післявоєнного фінансового відновлення держави (рис. 3.1).

Побудований механізм демонструє системну логіку функціонування післявоєнної фіскальної політики, де поєднання стабілізаційних, стимулюючих і соціальних інструментів спрямоване на відновлення виробничого потенціалу,

активізацію інвестицій та забезпечення фінансової самодостатності держави. Саме ця модель створює підґрунтя для переходу від антикризового управління до стійкого економічного зростання.

Рис. 3.1. Механізм реалізації післявоєнної фіскальної політики

Джерело: складено автором на основі [18;29; 30; 36]

Фіскальна система повинна забезпечити відновлення виробничого потенціалу, стимулювання інвестицій, зміцнення фінансової спроможності громад і підвищення довіри до державних інститутів. Стратегічні пріоритети післявоєнної фіскальної політики мають бути спрямовані на створення довгострокових умов зростання, а не лише на короткотермінову стабілізацію.

Одним із ключових напрямів є забезпечення макрофінансової стійкості. Це передбачає поступове скорочення бюджетного дефіциту, оптимізацію боргової політики та відновлення довіри до державних фінансів. Для цього необхідно розширити базу внутрішнього фінансування – зокрема, через активізацію ринку військових та інвестиційних облігацій, а також створення механізмів залучення заощаджень громадян у фінансування державних проєктів.

Водночас особливої ваги набуває інвестиційно-орієнтована бюджетна політика. Вона має стати рушійною силою відновлення промисловості, модернізації інфраструктури й цифрової трансформації економіки. Ключовим елементом такої політики є поєднання державних і приватних ресурсів через механізми державно-приватного партнерства, а також створення Національного фонду відновлення, який забезпечить цільове фінансування проєктів у сферах енергетики, транспорту, житлового будівництва, медицини та освіти.

Поряд із цим, розвиток людського капіталу стає базовою умовою довготривалої стійкості. Інвестиції в освіту, охорону здоров'я, наукові дослідження та реінтеграцію ветеранів сприятимуть формуванню нової якості робочої сили й підвищенню конкурентоспроможності економіки. Важливо, щоб соціальні видатки не лише виконували компенсаційну функцію, а були інструментом соціальної мобільності та професійного відновлення.

Не менш важливою є інституційна модернізація фіскальної системи. Її сутність полягає у переході від фрагментарного реагування до стратегічного планування, побудові системи моніторингу ефективності бюджетних програм і посиленні підзвітності державних органів. Цифровізація управління публічними фінансами – через інтеграцію e-Data, OpenBudget, ProZorro та «єПодатки» – стане ключовим чинником підвищення прозорості, зниження корупційних ризиків і підвищення довіри з боку міжнародних партнерів.

Фінансова децентралізація має забезпечити регіонам реальні інструменти економічного відновлення. Передача частини податкових надходжень на місця, запровадження механізмів співфінансування інфраструктурних проєктів і стимулювання регіональних інвестицій створять умови для сталого розвитку громад та зменшення міжрегіональних диспропорцій.

У сфері фіскальної безпеки ключовим завданням стане зниження зовнішньої залежності та розвиток внутрішніх джерел фінансування. Зміцнення податкової бази, удосконалення адміністрування ПДВ і акцизів, боротьба з ухиленням від оподаткування та контрабандою дозволять збільшити надходження без підвищення податкового тиску.

Післявоєнна фіскальна політика має також забезпечити стимулюючий ефект для виробництва та бізнесу. Йдеться про впровадження податкових пільг для інноваційних підприємств, підтримку експорту, розвиток “зелених” інвестицій та створення умов для повернення капіталів в Україну. Така модель поєднує кейнсіанські механізми підтримки попиту з неокласичними принципами підвищення ефективності, забезпечуючи структурне зростання.

У взаємодії з міжнародними партнерами фіскальна політика має виконувати роль каталізатора реформ. Гранти, кредити та гарантійні програми ЄС, МВФ, Світового банку й G7 повинні спрямовуватися не лише на покриття дефіциту, а на фінансування модернізаційних проєктів і стимулювання приватних інвестицій. Водночас необхідно формувати власні внутрішні резерви – шляхом розвитку національного ринку капіталу, розширення кола інвесторів та зміцнення фінансової довіри до держави.

Отже, ефективна післявоєнна фіскальна політика має стати ядром національної економічної стратегії, що поєднує стабілізаційні, інвестиційні, соціальні та інституційні аспекти. Її успіх визначатиметься здатністю держави перейти від короткострокових антикризових заходів до довгострокової моделі структурного зростання, у якій бюджет виступає не лише інструментом витрат, а дієвим механізмом розвитку.

Синергія між внутрішніми реформами, цифровізацією фінансової системи, ефективним управлінням ресурсами та міжнародною підтримкою стане основою для створення нової парадигми післявоєнного відновлення України – конкурентної, інноваційної та стійкої до глобальних викликів.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження фіскальної політики України в умовах воєнного стану та в контексті післявоєнного відновлення сформульовано такі комплексні висновки:

1. Фіскальна політика виступає одним із ключових інструментів державного впливу на економічні та соціальні процеси, забезпечуючи формування доходів бюджету, регулювання економічної активності, підтримку суспільної стабільності та перерозподіл ресурсів у найбільш важливі сфери. В умовах війни її роль значно посилюється, оскільки саме через бюджетні механізми держава забезпечує обороноздатність, соціальну підтримку населення, функціонування критичної інфраструктури, реагування на гуманітарні виклики та мінімізацію економічних втрат. Водночас теоретичний аналіз фіскальної політики засвідчує, що сучасна українська модель поєднує інструменти одразу кількох наукових парадигм — кейнсіанської стимулюючої політики, інституційного підходу до управління державними фінансами та принципів фіскальної консолідації, характерних для розвинених країн. Такий гібридний характер фіскальної політики дає змогу адекватно реагувати на поєднання короткострокових і довгострокових викликів.

2. У воєнний період фіскальна політика України зазнала масштабної трансформації, що виявилася у зміні пріоритетів, методів і джерел фінансування державних потреб. На початковому етапі війни уряд змушений був у максимально стислі терміни адаптувати податкову систему до умов, у яких тисячі підприємств втратили можливість працювати, а економічна активність скоротилася. Запровадження податкових стимулів, спрощення процедур, відстрочки платежів, зменшення ставок окремих податків та спрощені режими адміністрування дозволили стабілізувати діяльність бізнесу та зменшити масу банкрутств. У подальшому, з огляду на різке зростання оборонних витрат, відбулося повернення до більш жорсткої фіскальної політики, спрямованої на нарощення доходів та покриття дефіциту. Це доводить гнучкість та адаптивність

фіскальної системи, а також здатність держави балансувати між економічною підтримкою та необхідністю наповнення бюджету.

3. Аналіз динаміки доходів і видатків державного бюджету у 2019–2024 роках засвідчив глибоку перебудову структури публічних фінансів. Доходи державного бюджету зросли більш ніж утричі, проте приріст відбувся переважно за рахунок зовнішньої фінансової підтримки, зокрема грантів і кредитів міжнародних організацій. Видатки збільшилися у 4,2 раза, що є безпрецедентним показником у сучасній історії України. Понад 50% їхньої структури становлять потреби оборони та безпеки, що повністю відповідає логіці функціонування держави в умовах війни. Однак така структура видатків призвела до різкого скорочення фінансування капітальних інвестицій, розвитку регіонів, освіти та охорони здоров'я. Дефіцит бюджету стабільно перебуває на рівні 18–22% ВВП, що вдвічі–утричі перевищує допустимі стандарти МВФ і ставить Україну перед ризиком боргової нестійкості. Суттєвим викликом є також звуження податкової бази через втрату територій, зниження підприємницької активності, руйнування промисловості та міграцію населення.

4. Дослідження інституційних обмежень фіскальної політики виявило низку системних проблем, які стримують її ефективність. Серед них домінують: високий рівень тінізації економіки (до 35% ВВП), недосконале адміністрування ПДВ, контрабанда, низька результативність податкових перевірок, фрагментарність системи контролю ефективності бюджетних програм, недостатній рівень цифрової інтеграції між ключовими державними органами — ДПС, Держмитслужбою, Держказначейством. Наявні проблеми значно знижують потенціал фіскальної системи щодо мобілізації доходів та забезпечення цільового використання коштів. Особливо критичною є ситуація на місцях: обмежена фінансова спроможність територіальних громад та нестача кваліфікованих кадрів стримують розвиток децентралізації та впровадження сучасних інструментів управління фінансами.

5. У відповідь на сучасні виклики фіскальна політика має бути переорієнтована на забезпечення стійкості бюджету та водночас створення умов для економічного відновлення. Зарубіжний досвід країн ЄС і постконфліктних

держав свідчить, що найефективнішими інструментами є цифровізація адміністрування, дерегуляція у поєднанні з жорстким контролем ризикових операцій, розширення ринку внутрішніх боргових інструментів, створення умов для залучення приватних інвестицій, податкові стимули для розвитку малого та середнього бізнесу, а також активізація державно-приватного партнерства. Для України такі підходи є стратегічно важливими, оскільки дозволяють поступово зменшувати залежність від зовнішньої допомоги й формувати самодостатню фіскальну систему.

6. Реформування фіскальної політики у післявоєнний період має ґрунтуватися на принципах прозорості, результативності, справедливості та стратегічного планування. Необхідне посилення інституційної спроможності Міністерства фінансів, ДПС і Держказначейства, запровадження системи «фіскальної відповідальності», створення Національного фонду відновлення з чіткими правилами відбору проєктів, розширення середньострокового бюджетного планування та модернізація механізмів оцінки ефективності видатків. У довгостроковому горизонті фіскальна політика повинна не лише забезпечувати стабільність бюджету, а й виконувати роль драйвера розвитку — стимулювати інвестиції, інновації, екологічну модернізацію економіки та формування конкурентного виробничого потенціалу.

Реалізація запропонованої моделі фіскальної політики створить фундамент для сталого економічного зростання, забезпечення фінансової самостійності держави, відновлення довіри міжнародних партнерів і громадян та формування нової парадигми управління публічними фінансами. Синергія між внутрішніми реформами, цифровізацією, прозорістю бюджетних процесів та зовнішньою підтримкою стане визначальним чинником успішної післявоєнної відбудови та європейської інтеграції України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бантон В. Д., Тарангул В. І. Фіскальна політика та механізм її реалізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 21. С. 30-35.
2. Валігура В.А. Європейський досвід антикризового податкового регулювання. *Наукові праці НДФІ*. 2022. № 3. С. 75-89.
3. Валігура В.А. Фіскальні асиметрії української економіки в контексті антикризового податкового регулювання. *Інноваційна економіка*. 2022. № 4. С. 104-111.
4. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні (за даними Міністерства фінансів України). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>
5. Вацлавський О. І., Іванова А. М. Теоретичні аспекти застосування цифрових технологій в оподаткуванні. Фінансове забезпечення сталого розвитку: збірник наукових праць кафедри фінансів ім. С.І. Юрія Західноукраїнського національного університету. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. С. 93-96.
6. Гончаренко Н., Доля Р., Сурін Д. Фіскальний інструментарій як ключовий елемент системи регулювання економічного розвитку держави на макрорівні. *Вісник харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2016. Вип. 5. С. 90-93.
7. Горин В. П., Була П. В., Черноус В. С. Податкова політика України в умовах воєнного часу: реалії, безпекові виклики та перспективи подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 18. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/52087>
8. Державний та гарантований державою борг України. (за даними Міністерства фінансів України). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/>
9. Десятнюк О. М., Марченко Л. І. Науково-методичні детермінанти податкової політики в умовах трансформації національної економіки. *Світ фінансів*. 2021. Вип.4. С. 8-19.

10. Іванова А. М. Ефективність фіскальної політики в Україні в умовах невизначеності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 9. С. 95–103. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.9.95>
11. Іванова А.М. Дієвість інструментів фіскальної консолідації у контексті збалансування публічних фінансів в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 14. С. 61-67.
12. Іванова А. М. Формування та використання фінансових ресурсів держави в умовах воєнного стану. *Десяті Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія*: збірник наукових праць (м. Тернопіль, 12 листопада 2024 року). Тернопіль: ЗУНУ, 2024. С. 69–75.
13. Кириленко О.П. Фінансова політика України в умовах війни. *Восьмі Всеукраїнські наукові читання пам'яті С.І. Юрія*: збірник наукових праць (м. Тернопіль, 15 листопада 2022 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2022. С. 82-86.
14. Крисоватий А. І. Воєнні реалії фіскального простору публічних фінансів України. *Світ фінансів*. 2023. Випуск 1 (74). С. 8-30. DOI: 10.35774/SF2023.01.008
15. Крисоватий А. І., Валігура В. А. Новації та напрями вдосконалення податкового законодавства України в умовах воєнного стану. *Фінанси України*. 2022. № 6. С. 33-53. URL: https://finukr.org.ua/?page_id=723&aid=4899
16. Крисоватий А.І. Новий прагматизм фіскалізації публічних фінансів. *Світ фінансів*. 2021. № 1(66). С. 10-23.
17. Крисоватий А.І., Ткачик Ф.П. Сучасна парадигма фіскального федералізму: трансформація досвіду США в український децентралізм. *Бізнес Інформ*. 2021. № 8. С. 109-117.
18. Міністерство фінансів України. Основні напрями бюджетної політики на 2025 рік. URL: <https://www.mof.gov.ua>.
19. Модерні фінанси: глобальні виклики і сучасні тренди. Монографія / за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: Економічна думка, 2024. 1011 с. DOI: <https://doi.org/10.35774/book.2024.978-966-654-770-8>
20. Радчук Ю. І. Трансформація податково-бюджетної системи в умовах глобальних викликів і післявоєнної відбудови України. *Стратегія розвитку*

України : фінансово-економічний та гуманітарний аспекти (в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення) : матер. XII Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2-х ч. Ч.1. Київ, Інтерсервіс, 2025. С. 582–584.

21. Радчук Ю. І. Фінансова стійкість у післявоєнний період: виклики фіскальної політики та можливості цифровізації. *Комунікація як чинник транспарентності соціальної взаємодії. Ера цифровізації* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 23-24 жовтня 2025 р.), Тернопіль : ЗУНУ, 2025.

22. Сидорович О., Буковський М. Напрями реформування інститутів оподаткування України в умовах гібридних викликів і загроз. *Фінансовий простір*. 2025. № 2. С. 168-178. URL: <http://fp.lnu.edu.ua/index.php/fp/article/view/1012/1351>

23. Сідельникова Л. П. Податкові та позичкові фінанси: фіскальна філософія вибору : монографія. Херсон : Грінь Д.С., 2010. 436 с.

24. Слатвінська М. О. Фіскальна політика в умовах модернізації фінансової системи : автореф. дис. ... докт. екон. наук: 08.00.08 / ОНЕУ. Одеса, 2019. 43 с.

25. Ткачик Ф. П., Крупка М. І. Податковий комплаєнс як інструмент посилення фіскального потенціалу державного та місцевих бюджетів. *Інноваційна економіка*. 2024. № 3. С. 103–109. URL: <http://inneco.org/index.php/inneco.ua/article/view/1280/1382>

26. Турянський Ю. І. Використання інструментів фіскальної політики. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2017. Т. 27, № 7. С. 138-142.

27. Фіскальний простір сталого соціально-економічного розвитку держави: монографія / А. І. Крисоватий, Л. П. Амбрик, В. А. Валігура [та ін.]; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 332 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/12154>

28. Шевчук А. М., Баран Я. В. Перспективи трансформації податкової політики України в умовах воєнного стану. *Наука і техніка*. 2025. № 7(48). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/26868/26842>

29. European Commission. Ukraine Facility. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/ukraine-facility_en
30. International Monetary Fund (IMF). Ukraine: Staff Concluding Statement of the 2024 Article IV Mission. URL: <https://www.imf.org>.
31. Krysovaty A., Tymchenko O., Fedosov V., Silchenko M. Taxation, economic growth and welfare in a low-income country/ *Economic Annals-XXI*, 2020, 181(1-2), pp. 44-56. URL: https://www.researchgate.net/publication/344684780_Taxation_economic_growth_and_welfare_in_a_low-income_country
32. Kuznets S. Modern Economic Growth: Findings and Reflections. *American Economic Review, American Economic Association*. 1973. Vol. 63 (3). P. 247–258.
33. Modern tendencies of fiscal policy in European economic space : monograph / A.Krysovaty, O. Kyrylenko, O.Kneysler [et al.]; scientific editorship by A.Krysovaty. Ternopil: TNEU, 2017. 388 p. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/30021>
34. Musgrave, R. A., Musgrave, P. B. Public Finance in Theory and Practice. New York: McGraw-Hill, 1989. 627 p. URL: https://desmarais-tremblay.com/Resources/Musgrave%20Richard%20A.%20and%20Musgrave%20Peggy%20B.%201989%20%281973%29%20Public%20Finance%20in%20Theory%20and%20Practice_5th%20ed.pdf (дата звернення: 20.04.2025).
35. Open budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua>
36. World Bank. Ukraine Economic Update. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine>